

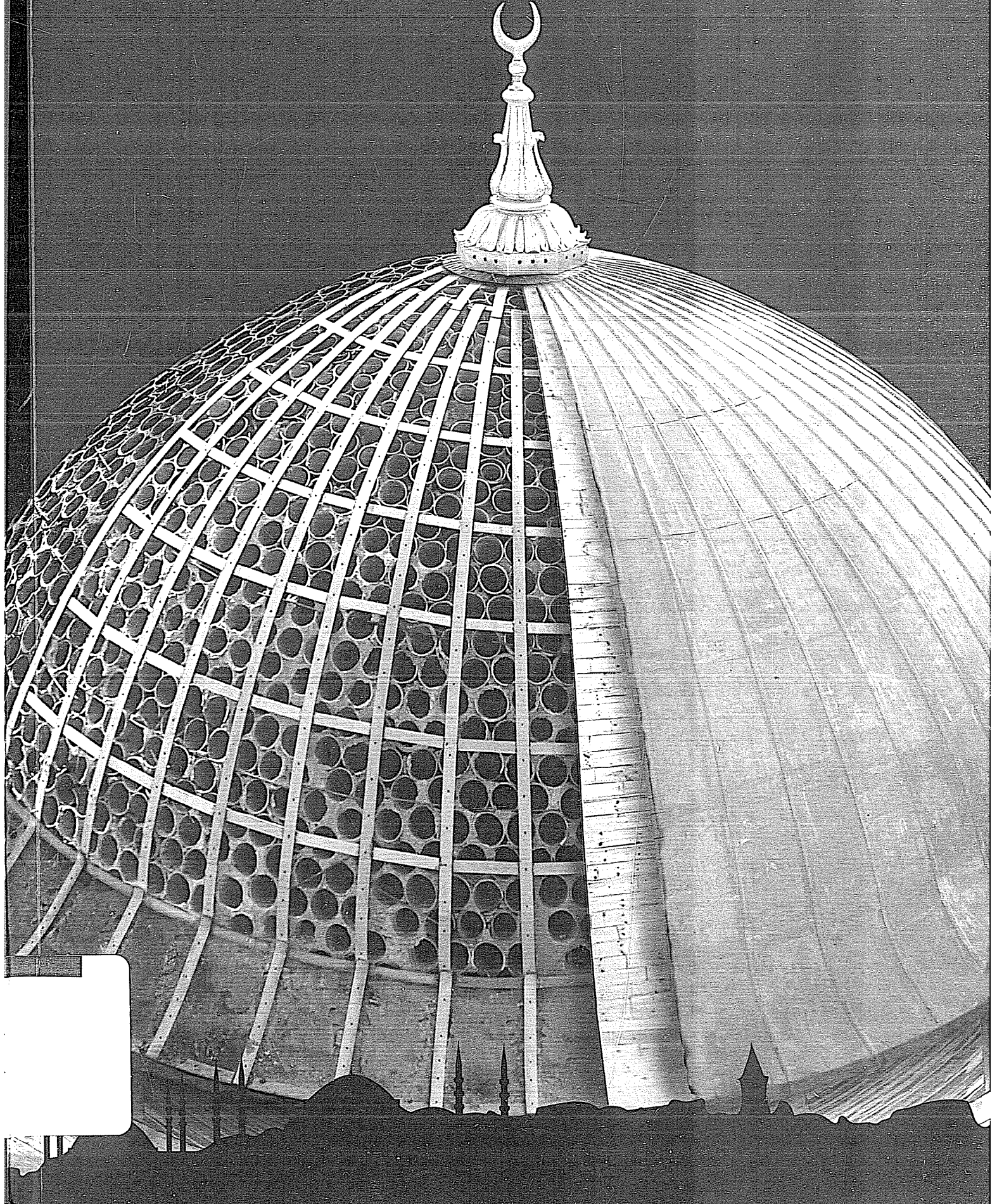
vakıf restorasyon

ISSN: 2146-3166

Restorasyon | Konservasyon | Arkeoloji | Sanat Tarihi | Yıl: 2014 Sayı: 8

YILLIĞI

Saklı Bir Tarihi Mekan:
BALA SÜLEYMAN AĞA KÜLLİYESİ

A Hidden Historical Place: **BALA SULEYMAN AĞA COMPLEX**

Ebru Eynalı | *Sanat Tarihcisi, Vakıflar İstanbul I. Bölge Müdürlüğü*
Ümmü Gülsüm Erdoğan | *Y.Mimar, Vakıflar İstanbul I. Bölge Müdürlüğü*

Bala Külliyesi, İstanbul Silivrikapı'da yer alan, cami-tevhidhane-türbe-harem bölümü, derviş hücreleri-selamlık-mutfak bölümü, hazire, sebil-muvakkithane-çeşme-şadırvan grubu ve mektep binasından oluşan bir külliye'dir. Külliye ismini veren kişi, İstanbul'un fethi sırasında, 4 bölük topçu kuvvetinden birini kumanda eden Bala Süleyman Ağadır. Yapı grubu, İstanbul'un fethinden sonra, Silivrikapı'da inşa edilmiş bir mescidin 19. yüzyılın ikinci yarısı içinde daha büyük boyutlarla ihyası ve Nakşibendiye'ye bağlı geniş kapsamlı bir tekkenin kurulmasının yanı sıra sebil, çeşme ve mektep gibi bölümlerle donatılması sonucunda meydana gelmiştir. Makalede, külliye'nin bütün bölümleri, eski ve yeni fotoğraflar, Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü arşivindeki bilgiler ve yapı grubunun hâlihazır durumu ışığında, ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Bu yazıda, inşa edildiği tarihten itibaren çok sayıda değişikliğe uğrasa da günümüze ulaşan nadir örneklerden biri olan bu yapı grubunun, bize sunduğu tarihsel izlerin yeniden ele alınması, külliyeyle ilgili güncel bilgilerin bir bütün halinde sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Silivrikapı, Bala, restorasyon, cami, türbe, çeşme, muvakkithane, mektep.

The Bala complex is located at Silivrikapi Istanbul. It consists of various different sections including mosque, tomb, women's quarters, dervish lodges, selamlık kitchen, cemetery, water dispenser, muvaqqithana, fountain, school. The complex takes its name from Bala Suleyman Aga who was the commander of 4 artillery divisions during the Istanbul conquest. The complex was originally a mosque built after the Istanbul conquest in Silivrikapi. The expansion started with the addition of Naksibendi dervish lodge, fountain and school in the second part of 19. Century. The article analyses all sections of the complex in great detail based on old and new pictures, the archive data, and the current state of the complex. The purpose of this article is to present the popular facts about Bala complex, which has gone through many changes over time and yet still managed to preserve its authenticity, as a whole anchoring around its known history.

Keywords: Silivrikapi, Bala, restoration, mosque, tomb, fountain, muvaqqithana, school.

Giriş

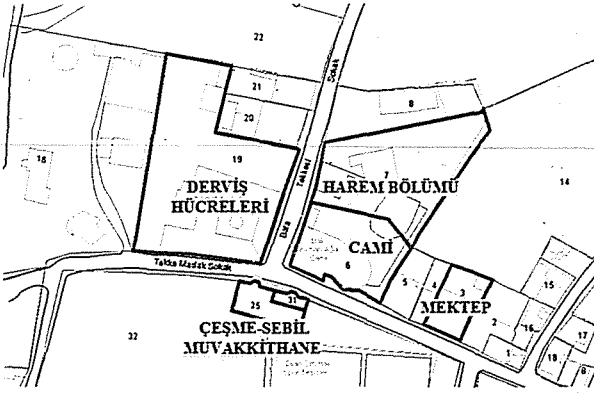
Gezginler, dünyanın birçok yeri için "yapmadan dönme" listeleri yayınlılar: Mardin'de Kuyumcular çarşısını gezmeden dönme; Maraş'ta dondurma yemeden, bakırcılara gitmeden dönme; Adana'da kebab, Gaziantep'te baklava yemeden dönme...Liste uzar gider. İstanbul'u gezmeye gelenlerin listesi ise oldukça uzundur: Eyüp Sultanı ziyaret etmek; Sultanahmet, Ayasofya, Topkapı Sarayı bölgesini gezmek; Boğaz'da çay içmek; Eminönü'nde balık eklemek yemek, vapurla Boğaz Turu yapmak... Tekrar tekrar gitmekten usanç duymadığımız bu yerlerin, her birinin ayrı güzelliği olan bu faaliyetlerin dışında, İstanbul'da keşfedilmeyi bekleyen çok sayıda semt, görülmeyen değer tarihi mekân ve hikâyesi dinlenmeye değer şahsiyet var aslında.

Bu yazıda sizi, İstanbul'un fethinde büyük rol oynamış, bizden bir vefa ziyareti beklleyenlerden Bala Süleyman Ağa'yla ve tohumlarını onun attığı Bala Süleyman Ağa Külliyesi'yle tanıştırmak istiyoruz.

Külliye, İstanbul Fatih'te, Silivrikapı semtinde, Tekke Maslağı Sokağı ve Bala Tekkesi Sokaklarının kesiştiği yerde almaktadır. Külliye ismini veren, Bala Süleyman Ağa'nın, İstanbul'un fethi sırasında, 4 bölük topçu kuvvetinden birini kumanda ettiği ve sonrasında bu bölüklerden birinin ağırlığını yaptığı bilinmektedir (Ayvansarayı, 1832-38). İstanbul Kadısı Hızır Bey'in 1460-61 yılları arasında Fatih Sultan Mehmet'e yazdığı kale tamirâtı raporunda, mescidin bulunduğu semte Bali Kapısı dendiği, bu nedenle Süleyman Ağanın buraya 1460-61 tarihlerinden önce yerleşmiş olduğu düşünülmektedir (Ayverdi,1973).

Bala Külliyesi,

1. Cami-tevhithane-türbe-harem bölümü,
2. Derviş hücreleri-selamlık-mutfak bölümü,
3. Hazire,
4. Sebil-muvakkithane-çeşme-şadırvan grubu,
5. Mektep binasından oluşmaktadır.

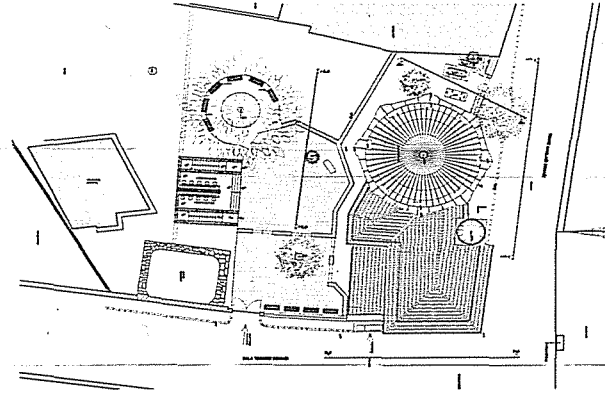

Plan 1. Külliye'deki yapıların konumlanışı, Kadastral pafta örneği.

Külliye'nin yapım süreci şu şekilde özetlenebilir:

- 1. Aşama:** İstanbul'un fethine katılmış olanlardan Bâlâ Süleyman Ağa, 1453-1457 yılları arasında, külliye'nin bulunduğu yerde bir mescit ile bir kuyu yaptırmış ve ölümünden sonra buraya gömülmüştür (Hattatoğlu, 1958). Mescit, Ayvansaray'ın Hadikat'ül Cevami'sinde (1768) Bala Tekkesi olarak anılmakta ve bu yıllarda mescidin harap durumda olduğu belirtilmektedir.
- 2. Aşama:** Bala Mescidi ve Tekkesi, 1862 yılında Abdülaziz devrinde, II. Mahmut Devri saraylılarından Sazıkar Kalfa tarafından Nakşibendiliğe bağlı bir tekkenin camii-tevhidhanesi olmak üzere daha büyük bir şekilde yeniden inşa edilmiş ve çatısı kubbeli olarak tasarlanmıştır. Camii-tevhidhaneye bitişik bir türbe, harem dairesi, derviş hücreleri, mutfak, kiler, helâ, su haznesi gibi yapı elemanları eklenerek tekke yaşantısına uygun yaşam alanları oluşturulmuştur.

Sazkâr Kalfa'nın 1860 yılında tescil ettirdiği vakfiyesine göre, yeni kurulan camii-tevhidhanenin şeyhlik görevini ve vakfının mütevelliliğini Nakşibendi şeyhlerinden Şumnulu Hacı Ali Efendinin üstlenmesini istemiş, kendisinden sonra neslinden gelecek erkeklerin, erkek evlat kalmadığında halifelerinin, manevi neslinin de sönmesi halinde aynı tarikat-tan ehil bir müridin devralmasını şart koşmuştur. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan Sazıkar Kalfanın

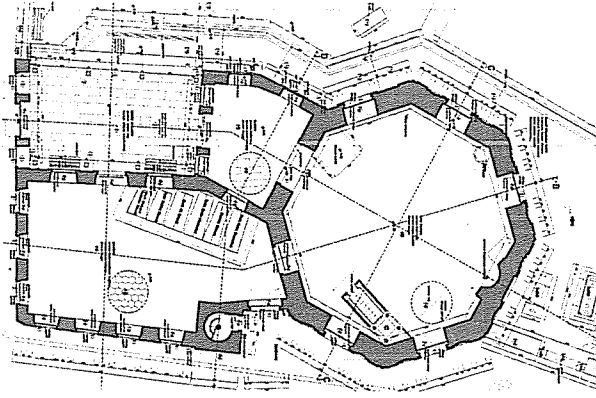
Plan 2. Onaylı Restorasyon Projesinde Vaziyet Planı (Anı Mimarlık 2004).

Vakfiyesine göre Bala Süleyman Ağa vakfına ait eserler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

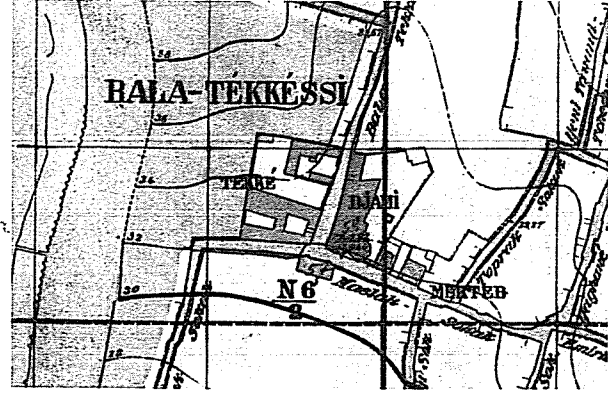
- 3. Aşama:** Sazkâr kalfa'nın ölümünden sonra, 1863-1864 yıllarında, Sultan II. Abdülhamit'in analığı ve Tekkenin ilk postnişini olan Şeyh Ali Efendinin kızı Perestu Kadınefendi tarafından, "Bala Mektebi" olarak bilinen yapı inşa edilmiştir. Bu yapı, 1905 yılında yenilenmiştir. Yine Perestu Kadın Efendi tarafından, 1891-92 yıllarında, sebil-şadırvan-çeşme-muvakkithane manzumesi inşa ettirilmiştir (Tanman 1993-94).
- 4. Aşama:** 1894 depreminde, Bala Külliyesinin binaları da büyük hasar görmüş, II. Mahmut'un kızı Adile Sultan camii-tevhidhaneyi, türbeyi onarmış, harem dairesini oluşturan ana binayı genişleterek yeniden inşa ettirmiştir. Derviş hücreleri, selamlık ve mutfak barındıran bina da II. Abdülhamit tarafından onarılmıştır. Yine Perestu Kadının bu yapının duvarına bir çeşme inşa ettirdiği bilinmektedir (Koçu, 1958).

NO	SOKAK	ESERİN NEV'İ	VAKFIN ADI	YILI
1	BALA SOKAK	CAMİ	TOPÇUBAŞI SÜLEYMAN AĞA	H 865
2	"	TÜRBE	"	H 865
3	"	MEŞRUTAHANE	"	H 1279
4	"	DERGAH	"	H 1279
5	"	ÇEŞME, SEBİL, MUVAKKİTHANE	PERESTU KADIN	H 1309
6	MUSLUK SOKAK	KUYU	TOPÇUBAŞI SÜLEYMAN AĞA	H 865
7	"	ÇEŞME	"	
8	"	MEKTEP	PERESTU KADIN	H 1280
9	"	MEŞRUTAHANE	TOPÇUBAŞI SÜLEYMAN AĞA	H 1279
10	"	MEŞRUTAHANE	TOPÇUBAŞI SÜLEYMAN AĞA	H 1279

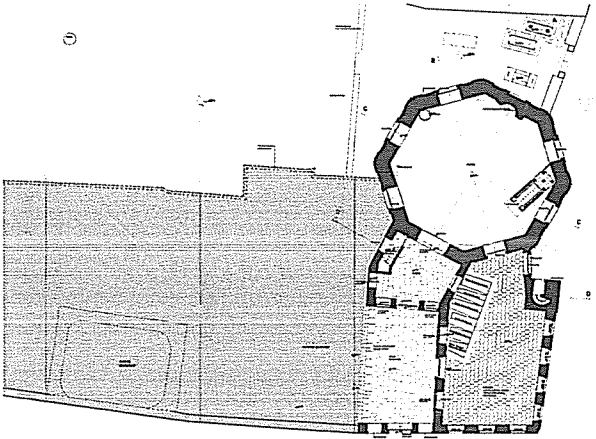
Tablo 1. 1862 tarihli vakfiyeye göre Bala Süleyman Ağa Külliyesi yapıları (Hattatoğlu, 1958).

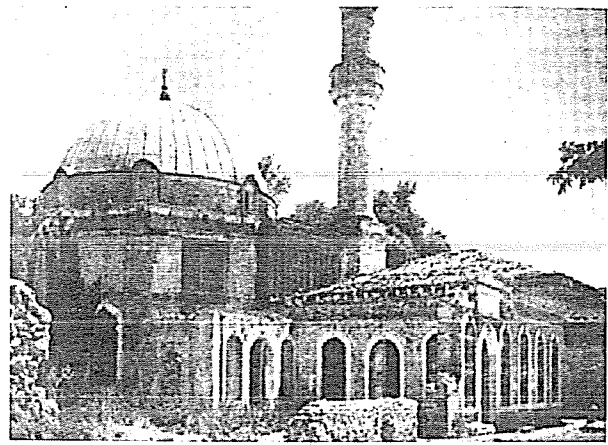
Plan 3. Onaylı Restorasyon Projesinde Caminin Planı (Anı Mimarlık, 2004).

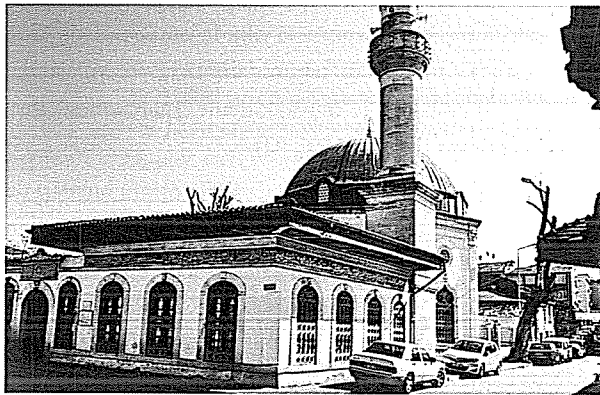
Plan 4. Alman Mavileri Haritalarında Kadınlar Mahfili ve Harem Bölümünün izleri.

Plan 5. Onaylı Restitüsyon Projesinde Cami ve Harem Bölümü (Anı Mimarlık, 2004).

Fotoğraf 1. Camii ve Türbe (Hattatoğlu, 1944).

Fotoğraf 2. Camii ve Türbe, 2014.

Külliye Yer Alan Yapılar

1. Cami-Tevhidhane ve Harem binası

İlk inşa edildiği haliyle, ahşap çatılı ve dikdörtgen planlı cami, günümüzde 10,65 m. çapında ve demir iskelet üzerine tuğla ile örülmüş bir kubbenin örttüğü sekizgen planlı bir yapıdır. Caminin girişi basık kemerli olup, yine basık kemerli birer pencere ile çevrelenmiştir. Giriş kapısından sonra, dikdörtgen planlı taşlık bölümüne geçilir. Bu bölümün hemen ardından beşgen planlı son cemaat yerine geçilir.

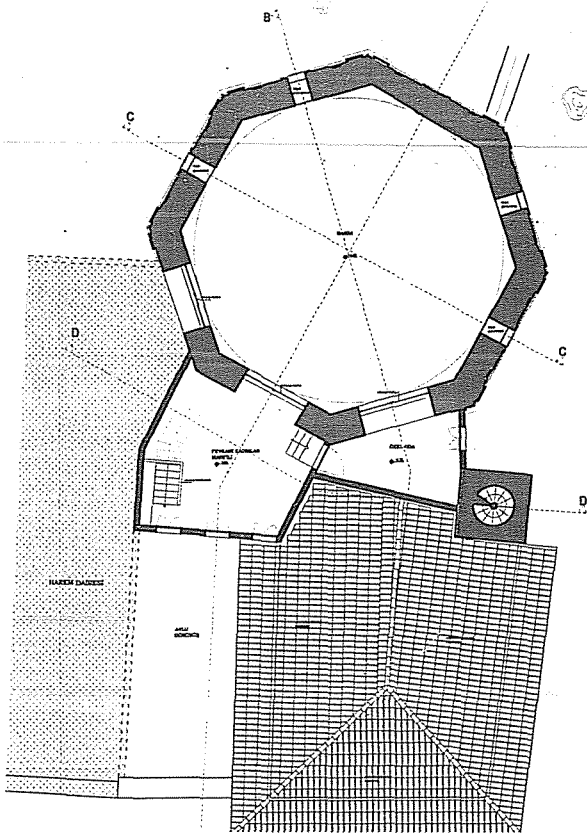
Hattatoğlu; yapıyı tanımlarken son cemaat mekânından içeri girildiğinde sağ tarafta türbe kapısı, sol taraftaki yıkılmış duvar, antrenin üstünde mütevellisince yıkılmış olan

ahşap meşrutadan bahsetmiştir. Son cemaat yerinden caminin demir parmaklıklı kapısı önündeki planı çarpık geçit kısmının yer aldığını, bu bölümün sağında türbe bulunduğunu, bir kapı ve merdivenle kadınlar mahfiline çıktığını ancak bu merdiven ve kapının artık yer almadığını ve karşısındaki duvarın da tamamen yıkıldığını belirtir. Günümüzde var olmayan ahşap meşrutada son devir Osmanlı manzara resimleri örnekleri bulunduğu çeşitli kaynaklarda bahsedilmiştir (İşli, 1998)¹. Kadınlar Mahfilinin zeminin taşıyan metal kenetler ve mahfilden camiye bakan pencere boşluklarının izleri tespit edilmiş olup eski fotoğraflardan da seçilebilmektedir (Fotoğraf 1).

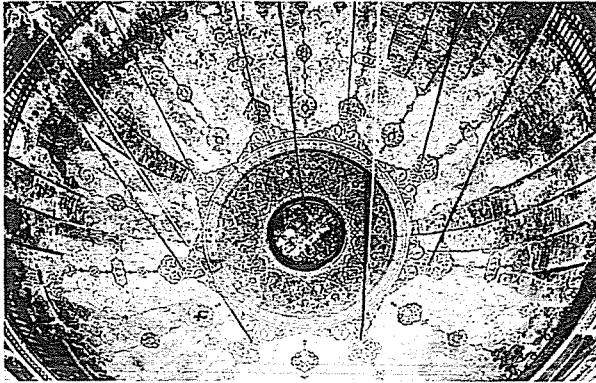
Cami ve türbenin giriş kanadının doğu yönünde ve üst katında günümüzde bulunmayan harem bölümü yer almaktadır. Harem bölümü 1941 tarihinde yıkıldıktan sonra ahşap olan doğu duvarı da kaldırılmış, 1951 onarımından sonra kâğıt olarak yenilenmiştir. Cami-tevhidhane bölümüne birleşen kadınlar mahfili ve harem binalarının sınırları 1903 tarihli Alman Mavileri haritalarında açıkça görülebilmektedir. Bu bölümler onaylı restitüsyon projesinde de gösterilmiştir (Plan 4-5). Harem Dairesine ait ahşap duvarların çarpık planlı giriş mahalline birleşmiş olabileceği yerler sıra üzerindeki izlerden de okunabilmektedir (Fotoğraf 1).

Türbenin çevresinden dönen saçak, dış son cemaat yeri olarak tanımlanan mekan tarafından devam ettiği ancak saçak silmelerinin bugün bulunmadığı görülmektedir

1 Sedat Hakkı Eldem'in 1976 tarihli Türk Bahçeleri adlı kitabından alıntı yapılmıştır.

Plan 6. Onaylı Restitüsyon projesinden özel odayı gösteren plan (Anı Mimarlık 2004).

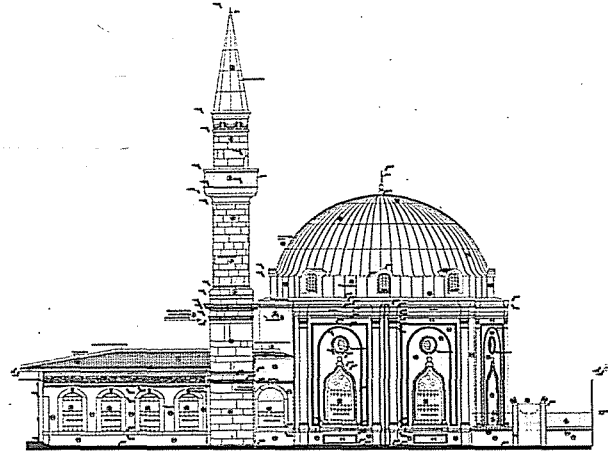

Fotoğraf 3. Kubbe, Vakıflar 1. Böl. Müd. Arşivi, 1951 öncesi.

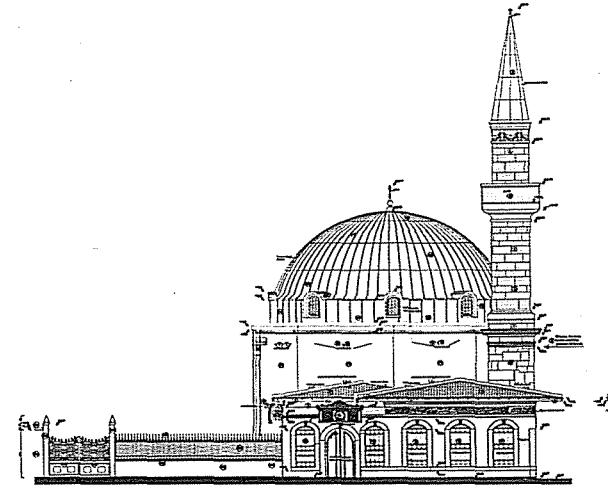
(Fotoğraf 2). Sonraki onarımlarda saçak silmesi kaldırılmış ve üst katın ahşap döşeme kirişlerinin bu duvara oturmuş olabileceği düşünülmektedir (Tanyeli, 2005).

Fotoğraf 1'de görülen Türbenin üst kısmında camiye bitişik yarı yıkılmış ahşap yapının kadınlar mahfiline bitişik dar bir aralıktan geçilerek ulaşılan özel bir oda olduğunu düşündürmektedir. Minareye bitişmiş görülen bu yapının ahşap karkas çatkısı ve içteki bağdadisi fotoğraftan seçilebilmektedir. Bu özel oda onaylı restitüsyon projesinde de gösterilmiştir (Plan 6).

Cami, mihrap duvarı dışında kalan diğer altı kenarında yer alan birer büyük pencere ve yuvarlak formlu tepe pencereleriyle aydınlatılmıştır. Cephelerin köşelerinde ise ikişer plastır ile birer kasnak penceresi yer almaktadır. Büyük pencereler, Hint-İslam mimarisi üslubuna göre kaş kemerlerle sonlanmaktadır (çizim 1-2).

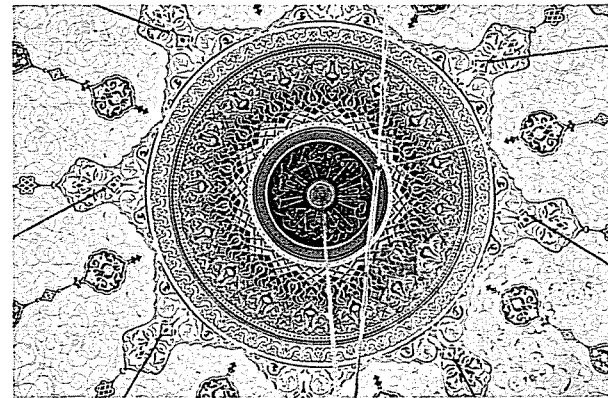
Çizim 1. Onaylı Restorasyon Projesinde Tekke Maslağı Sokaktan Görünüşü (Anı Mimarlık 2004).

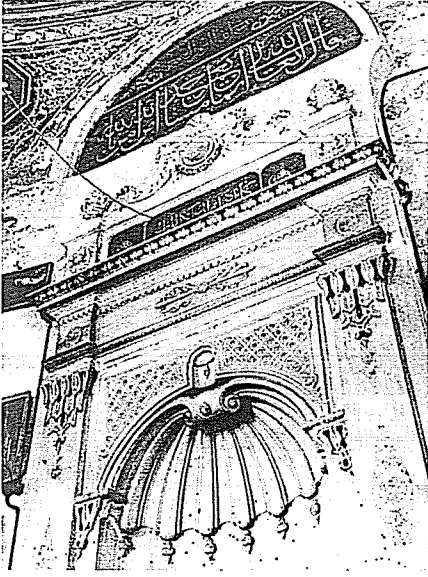
Çizim 2. Onaylı Restorasyon Projesinde Bala Tekkesi Sokaktan Görünüşü (Anı Mimarlık 2004)

Mihrap cephesine de aynı büyüklükte sağır pencereler yerleştirilmiş, ancak tepe penceresi yerine yuvarlak bir madyon içerisinde ünlü hattat Ömer Faruk'un kaleminden sülüs hatlı kelime-i tevhid yazılmıştır. Girişin sağındaki pencere türbeye açılmaktadır. Türbeyle ibadet mekânı arasında sıcak bir ilişki kurulması amacıyla oluşturulan bu plan tarikat yapılarına özgü bir anlayış sonucu ortaya çıkmıştır (Tanman, 1994).

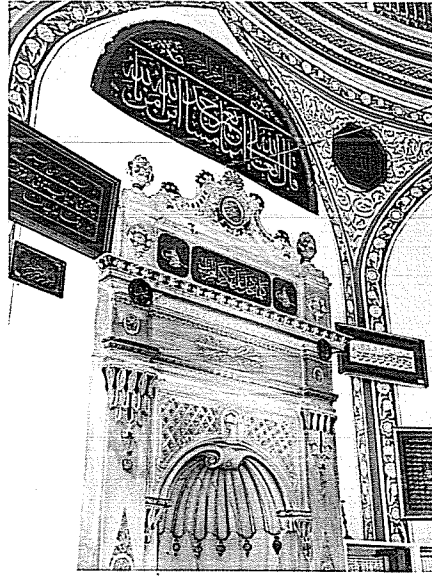
Cami tavanında görülen kalem işleri kubbeyi ve pantiğerleri süslemektedir. Palmet dizisi, rumi ve şemse gibi

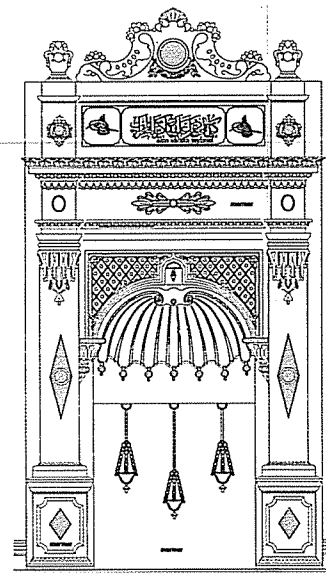
Fotoğraf 4. Kubbe, 2014.

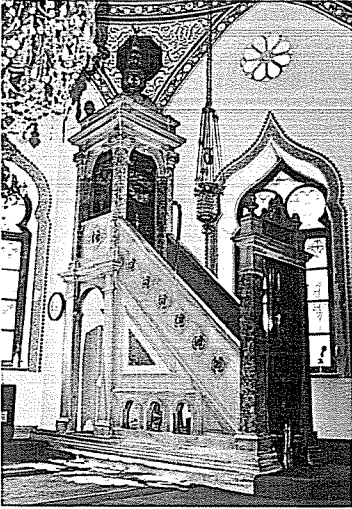
Fotoğraf 5. Mihrap, Böl. Müd. Arşivi, 1951 öncesi.

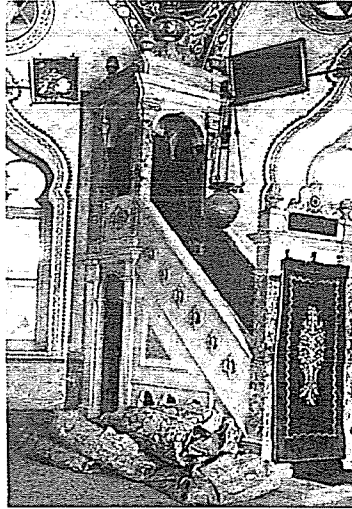
Fotoğraf 6. Mihrap, 2014.

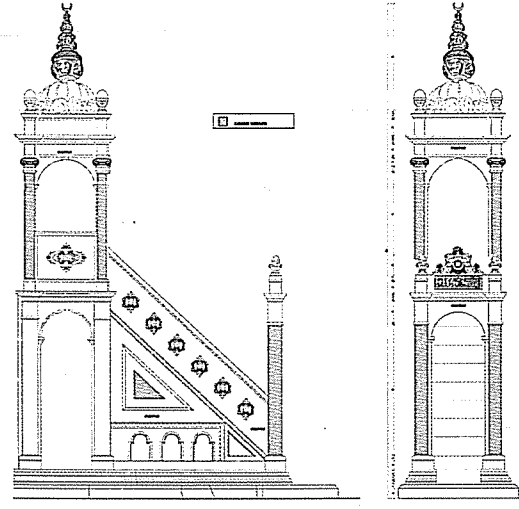
Çizim 3. Onaylı projeden mihrap detayı (Anı Mimarlık 2004).

Fotoğraf 7. Minber (Hattatoğlu, 1958).

Fotoğraf 8. Minber, 2014.

Çizim 4. Onaylı projeden minber detayı (Anı Mimarlık 2004)

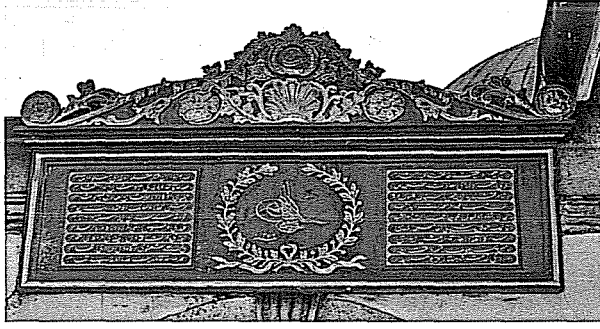

Fotoğraf 9. Cami (Hattatoğlu, 1958).

Fotoğraf 10. Aynı cepheden, 2014.

süsleme unsurları Osmanlı Klasik dönem üslubunu yansıtmaktadır (Fotoğraf 3-4). Yine kubbede Mehmet Şefik Bey'in kaleminden çıkan celi sülüs hatlı ihlâs suresi yer almaktadır. Pandantiflerde ise, Mustafa İzzet Efendi imzalı,

Fotoğraf 11. Kitabe, Böl. Müd. Arşivi, 1951 öncesi

sekizgen levhaların içinde Allah, Muhammed, dört halife ve Hasaneyn isimleri yer almaktadır.

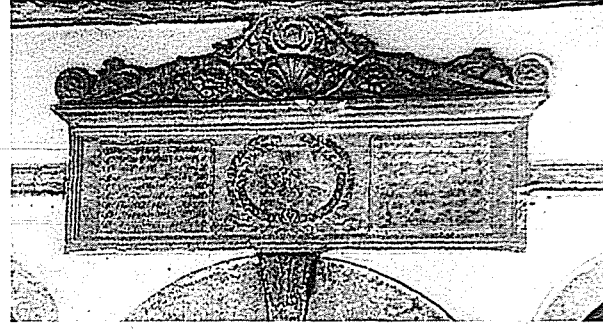
Mihrap beyaz mermerden yontulmuş ve Osmanlı eklektik üslubuna uygun mimari süsleme öğeleri barındırmaktadır. Mukarnası oluşturmak için bir araya gelen yaprak dizileriyle donatılan plastırlar, c ve s kıvrımları, istiridye formunda kavsara, tam ortasında üç adet kandil kabartması yer almakta, tepelik ise çiçeksi vazolar ve girlandlarla süslenmiştir. (Fotoğraf 5-6 ve çizim 3).

Mimberde ise, c kıvrımları ile kuşatılan porfir taşından oval gülce motifleri, kapı ve köşk kısmı da aynı taştan silmeler ve iyon başlıklı sütunçeler yer almaktadır. Bu unsurlar 19.yy Osmanlısının batı menşeli, art nouveau, ampir ve rokoko üsluplarını bir arada barındıran süsleme öğeleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Fotoğraf 7-8 ve çizim 4)

Minare, türbenin güneybatı duvarıyla kaynaşmış ve kaidesi içeri doğru taşmıştır. Kare planlı minare kaidesi ile cami arasında bir pencere bulunur. Kesme taşla örülmüş minare kaidesi kubbe eteğine kadar yükselmektedir. Bu durum geç dönem Osmanlı minarelerinde örnekleri görülen karakteristik bir özelliktir. Pabuç kısmı silmeli bir platform şeklini almıştır. Konik ahşap külahın eteğinde girland kabartmalar yer alır.

Girişte, 1862-63 tarihli Abdülaziz'in tuğrasını taşıyan talik hatla yazılı gösterişli bir kitabe yer almaktadır. Kitabe, "Maşallah" yazısının bulunduğu kabartmalı bir tepelikle sonlanmış, üzerinde Geç Osmanlı Mimarisinin cephe düzenlerine uygun olarak istiridye, rozet ve volüt gibi süsleme öğelerini içermektedir. 1951 onarımı öncesi çekilen Fotoğraf 11'de türbeden son cemaat yerine devam eden saçığın giriş kapısının üstünden de devam ettiğini görülmektedir. Ancak günümüzde bu saçak yoktur (Fotoğraf 12).

Bala Süleyman Ağa Camiinde bulunan, tarihi ve sanatsal değeri yüksek teberrukat eserleri de oldukça önemlidir. Örneğin 1887-88 tarihli Hasan Rıza Efendi (ö.1920)'ye ait oldukça büyük ölçüdeki hilye-i şerif, vaaz kürsüsü üzerinde asılı durmaktadır. Hilye-i şerif ebatları bakımından türünün en büyük örneklerinden biridir.

Fotoğraf 12. Kitabe, 2014.

Yine Hasan Rıza Efendi'ye ait 2 hilye-i şerif daha bulunmaktadır. Camide bulunan 6 adet Kuran ise Pertevniyal Valide Sultan, Perestu Kadınefendi, aynı dönemin saraylı hanımlarından Dilbifelek ve Zihnifelek Hatunlar tarafından vakfedilmiştir. Ayrıca iki adet kabe örtüsü, bir sancak-ı şerif ve sedef kakmalı rahleler de oldukça dikkat çekicidir. Bu eserler camilere kutsal eşyaları vakfetme geleneğini yansıtmaları açısından oldukça önemlidir (Hattatoğlu, 1958, Tanman, 1994).

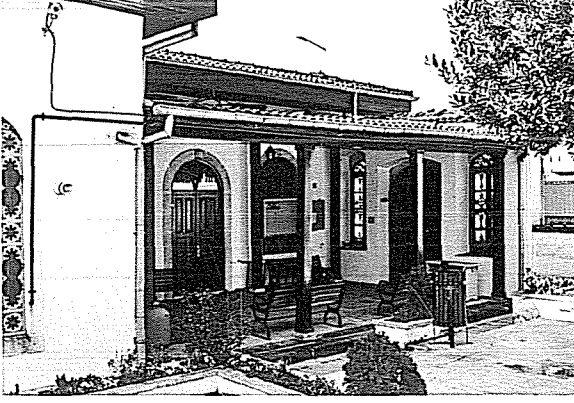
2. Türbe

Türbeye, girişin batı duvarında bulunan bir kapı ve 3 pencereden oluşan bir paravanla geçilir (Fotoğraf 13). Türbenin kuzey bölümü dikdörtgen, güney bölümü ise düzgün olmayan bir plana sahiptir. Türbenin girişin yer aldığı batı cephesinde bulunan üç penceresi ve güney cephesinde bulunan dört penceresi basık kemerli ve taş sövelidir. İşlemeli demir parmaklık takılı pencerelerin üzerinde boydan boya arapça yazı kuşağı dönmektedir. Tek katlı olan türbe, saçak ve en üstte kiremit kaplı kırma çatıyla sonlanmaktadır (Fotoğraf 14-15).

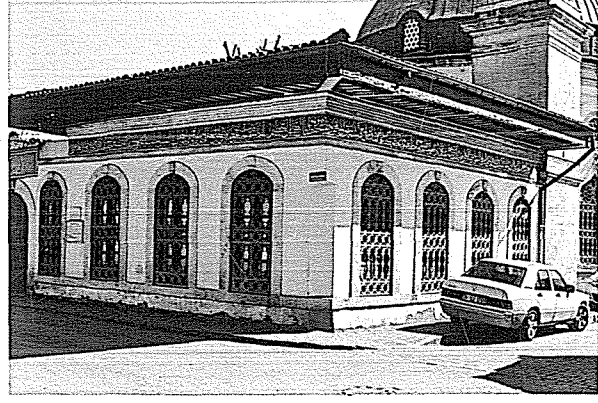
İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü dosyasında bulunan 1940'lı yıllara ait fotoğraflarından, türbe ile caminin giriş bölümünün, yapım tekniği açısından benzerlik gösterdiği görülmektedir. Caminin duvarında görülen delikli tuğlalar, 1894 depreminde yapının yenilendiğini doğrular niteliktedir. Örneğin cami ve türbe dış pencereleri ile sebilde kullanılan dökme demir şebekeler aynı dönemin özelliklerini yansıtmaktadır. Buna karşın son cemaat yerinin kapı ve pencereleri türbenin kuzey doğu duvarının pencereleri daha basit dövme demirden parmaklıklara sahiptir. Bu unsurlar yapım aşamalarının tespiti açısından kolaylık sağlamaktadır.

Türbenin tavanı ahşap olup sekizgen yıldız biçiminde bir göbek yer almaktadır. Tavanın, önceden nakışlı bez brandalarla kaplı olduğu bilinmektedir (Hattatoğlu, 1958).

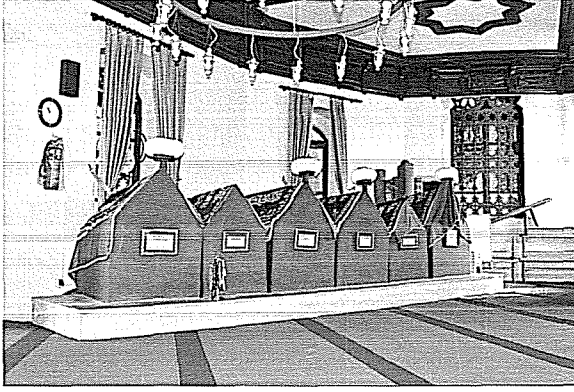
Türbede Bala Süleyman Ağa ve eşi, Şeyh Ali Efendi, Mekke Şeyhlerinden Sait Can Efendi, Ali Efendinin eşi Sıdika Hanım, Şeyh Mehmet Saadettin Efendi gömülüdür (Fotoğraf 16).

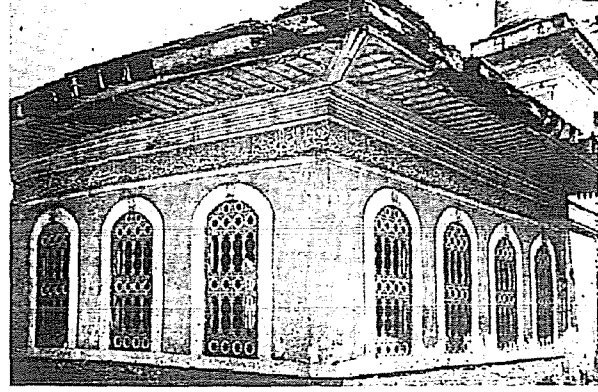
Fotoğraf 13. Türbe ve Caminin Girişi,

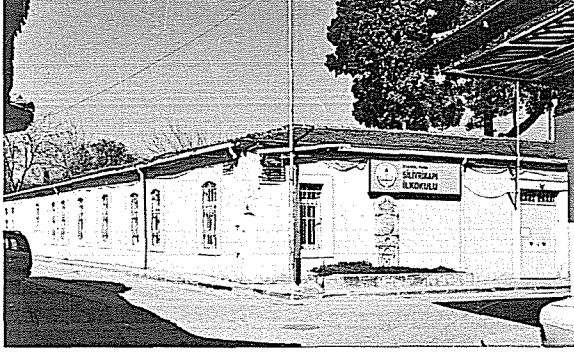
Fotoğraf 14. Türbe (Hattatoğlu,

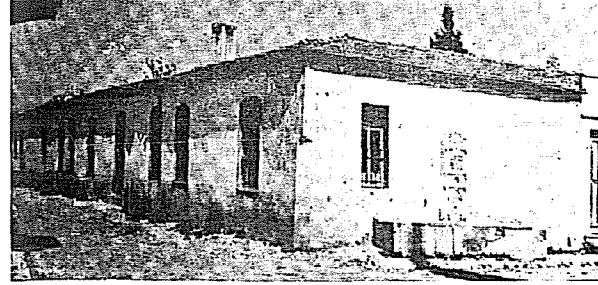
Fotoğraf 15. Türbe,

Fotoğraf 16. Türbe içeriden,

Fotoğraf 17. Derviş Hücreleri, Hattatoğlu,

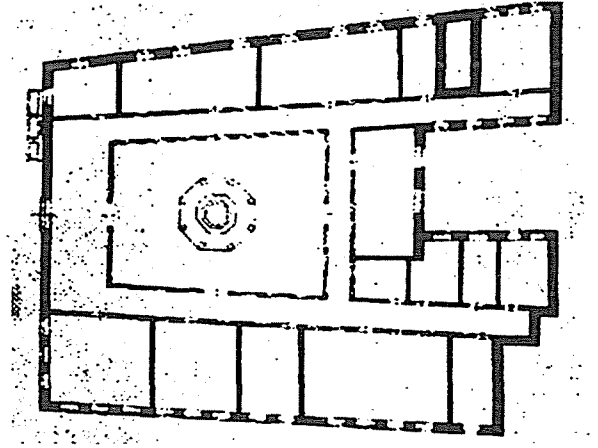

Fotoğraf 18. Derviş Hücreleri,

3. Derviş Hücreleri, Selamlık ve Mutfak Bölümü

Cami ile türbenin batısında tek katlı tekke binası, halen ayakta (Fotoğraf 17-18) ve Silivrikapı İlk Öğretim Okulu olarak kullanılmaktadır. Derviş hücrelerini, selamlığı, kütüphaneyi ve mutfak barındıran Bala Tekkesi, Osmanlı medreselerindeki açık avlulu planın geç dönemine ait bir uygulamasıdır. Doğu – Batı doğrultusunda uzanan bina kabaca dikdörtgen bir alana oturmaktadır (Plan 7). Tek katlı ve dışarıdan sıvalı olan yapının üzeri kiremit kaplı ahşap bir çatıyla örülmüştür. Bina batı cephesi ortasından ve kuzeybatı köşesinden içeri doğru U şeklinde girinti yapmaktadır. Binanın girişi doğu cephesinde yer almaktadır.

Bala Tekkesi Sokağına açılan kapının üzerinde bulunan ve Geç Osmanlı Dönemi tekke kitabelerinin en güzel

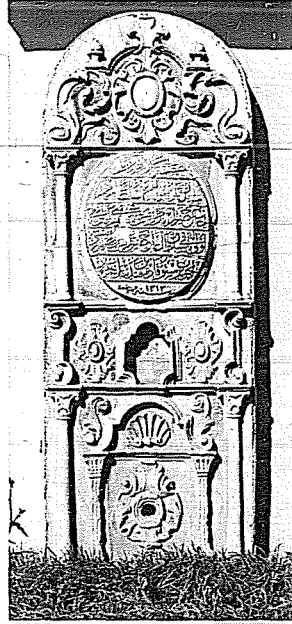

Plan 7. Derviş Hücrelerinin planı (Hattatoğlu, 1958).

örneklerinden olan kitabe, bugün Topkapı Müzesinde sergilenmektedir. Yazıların sülüs olan kısımları Ömer Faik Efendi, ta'likle yazılmış bölümü ise Mısırzade Ali Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Kitabenin üst bölümünde sülüsle yazılı bir ayet kuşağı yer almaktadır. Alt bölümün iki

Fotograf 20. Çeşme, 2014.

Fotograf 19. Çeşme, Hattatoğlu, 1958.

ucuna sikke formu içinde sülüsle Muhammed Behaeddin Nakşibend'in adı yazılıdır. Ortada fiyonklu bir çelenk içinde II. Abdülhamit'in tuğrası konulmuştur (Tanman 1994).

Tekkenin ön cephesinde, Perestu Kadın tarafından yaptırılmış olan bir çeşme bulunmaktadır. Üslûbu itibariyle 18.yüzyılın son çeyreğine ait olduğu tahmin edilen çeşmenin kitabesinde şöyle yazmaktadır:

"Cennet mekân firdavsî âşiyân Gâzi Ebu'l-feth Sultan Mehmed Hân Hazretleri'nin topçubası bu makâm Bâni-i evveli Bâlâ Süleyman Ağa hazretlerinin ruh-i Kudsiyeleri için Perestü Kadın Efendi'nin hayrâtıdır 13 Zilkâde sene 1313

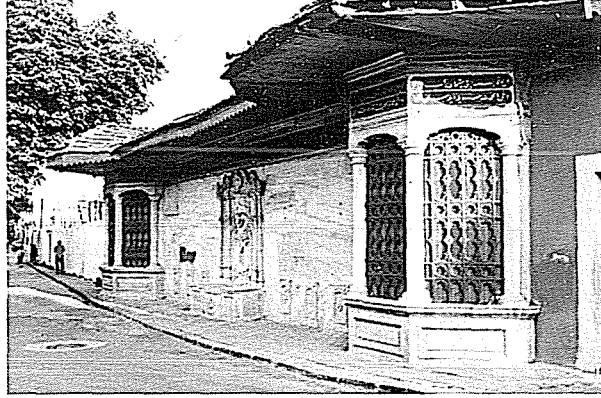
Kitabesinden, çeşmenin 1897 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır.

3. Çeşme-Şadırvan-Muvakkithane-Sebil-Müştemilat Grubu

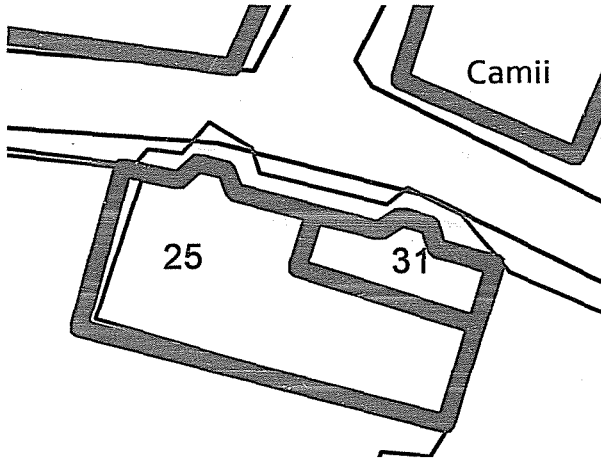
Çeşme, şadırvan, muvakkithane, sebil ve müştemilattan oluşan yapı grubu, Bala Süleyman Ağa Camiinden yol ile ayrılmış, Tekke Maslağı Sokağına cephelidir. II. Abdülhamit zamanında Valide Sultan olan Perestu Kadın tarafından 1891 yılında yaptırılmış olan (Hattatoğlu, 1958) yapı grubu, su mimarisinin İstanbul'daki en seçkin örneklerinden biridir.

Yapı grubu, 1411 ada, 25 ve 31 parsellerde yer almaktadır. 25 parsel Prosto Kadın Vakfı mülkiyetinde, 31 parsel ise Fatih Belediyesi mülkiyetindedir.

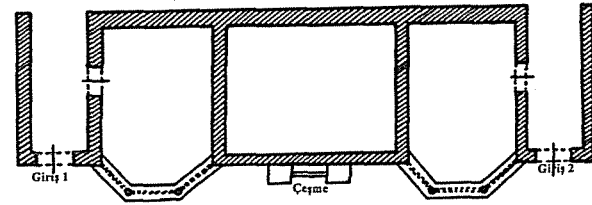
Sebil, çokgen planlı olup, yüksekliği 4.20 m.dir. Yapı grubunun sokağa bakan cephesi saçak kotuna kadar mermer kaplıdır. Yapının ön cephesinin iki ucunda birer giriş yer almaktadır ve sağda ve solda birer üç yüzlü çıkma yer almaktadır. Bu çıkmalardan kuzeydeki muvakkithaneye, güneydeki ise sebile girişi sağlamaktadır.

Fotograf 21. Çeşme-Şadırvan-Muvakkithane-Sebil grubunun ön cepheden görünüşü, 2011.

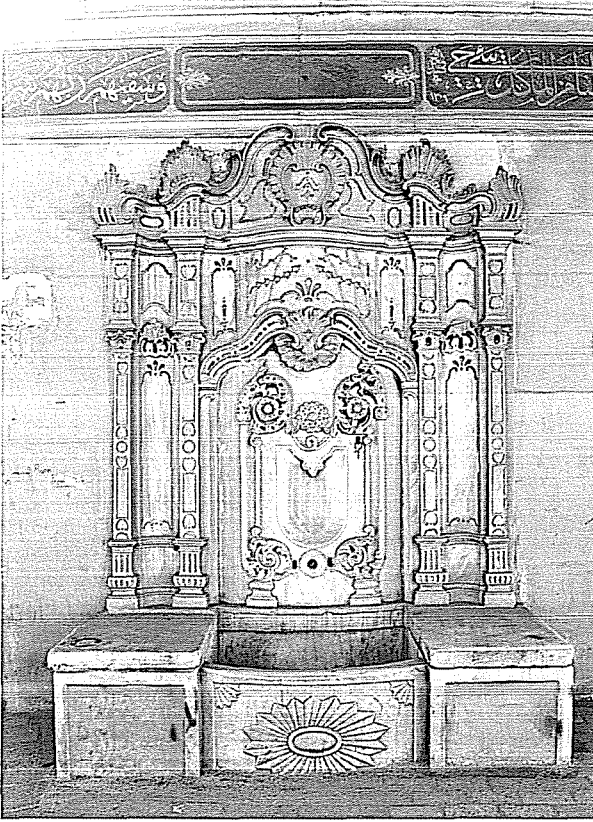
Plan 8. Yapı grubunun kadastral durumu.

Plan 9. Çeşme, Sebil ve Muvakkithanenin Planı (Hattatoğlu, 1958).

Ekrem Hakkı Ayverdi çeşme ve sebilden şu güzel sözlerle bahseder: "Bâlâ manzumesinin en güzel parçası sebil ve çeşmelerdir. Arkadaki tek katlı bir bina saçaklarının gölgelediği bu serâpa mermer eser küçük bir âbidedir. Müstesna bir tecanüs arzetmez, fakat çok sıcak ve samimidir. Su, bundan daha güzel bir şekilde sunulamaz. Uzaktan, bilhassa sıcak yaz günlerinde, evvela göz ile ferahlık, serinlik duyulur."

Yapının ortasında, barok üslubunda yapılmış büyük bir çeşme bulunmaktadır. Büyükçe bir yalağı bulunan çeşme, mermer oyma tekniği ile süslenmiştir. Saçağına kadar mermer kaplı çeşmenin ortasında yalağın üstünde şemsiyeli bir tuğra bulunmaktadır. İnce bir işçiliğe sahip çeşmede, plastırlar, bileşik kemerler, S kıvrımları ve çiçek motifleri dikkati çekmektedir. Yapı grubunun ön cephesinde çeşmenin sağında ve solunda üçer adet olmak üzere 6 adet abdest musluğu bulunmaktadır. Çeşmelerin sağında ve solunda dorik başlıklı sütunlara dayanan çıkıntılı iki sebil bulunmaktadır

Fotoğraf 22. Çeşme, 2014.

(Fotoğraf 21-22-23). Sebil parmaklıkları dökme demirden ve II.Abdülhamit Devri yapılarda görülen dairevi göbekli çubuklardan oluşturulmuştur. Sebilin kenarından başlayıp diğerlerinin kenarına kadar uzanan bir kuşak kitabe bütün saçak altını kaplar. Çeşmelerin yalakları, yol kotunun yükselmesi nedeniyle zemine gömülmüştür.

Çeşmenin üstünde “Vecealna mine’l-ma” (Enbiya Suresi, 30. ayet meali: “Hayatı olan her şeyi sudan yaptık.”, El-malılı Hamdi Yazır) yazan kitabe, hattat Faik Efendi tarafından yazılmıştır. Yapı grubunun saçığının hemen altında, Üsküdarlı Ali Rıza Efendinin eseri olan talik hatlı, manzum kitabe, muvakkithaneden başlayarak, sebilin bitiminde son bulmaktadır. Bu kitabede;

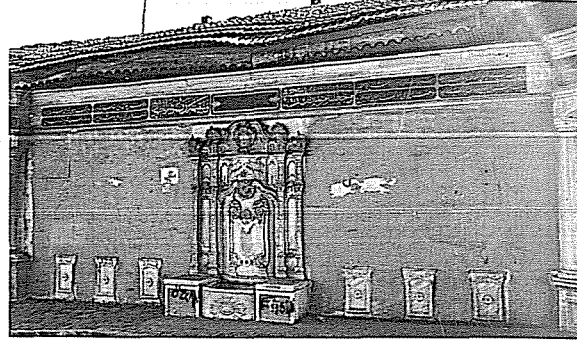
“Gel oku Besmele iç çeşmeden bir ab-ı ruh-efza
Dahi elhamdülillah şöyle eyle sünneti icra
Mükemmel oluyor hamdü sena bu veçhei has üzre
İde Hak illet-i atşe şifa ender şifa itâ

Gel besmele oku, cana can katan bir suyun olduğu çeşmeden iç,

Elhamdülillah diyerek, bir sünneti icra et

Bu yüzden yapılan hamdü sena mükemmel oluyor
Hak hastalıklara şifa ede

Ciharüm kadını Abdülmecit Hanın Perestu nâm
Kim anı bâis etti böyle hayra Huzreti Mevlâ
Bu hayra maksadı feyz almadır ruh-ı azizândan
Yapub bu çeşmeyi aynı mürüvvet eyledi icrâ

Fotoğraf 23. Çeşme, abdest muslukları, kitabe, 2014.

Ciharüm kadını olan, Abdülmecit Hanın Perestu adındaki
Ki onu Hazreti Mevla böyle bir hayra vesile etti
Bu hayırdan amacı, azizlerin ruhundan feyz almaktır.
Bu çeşmeyi yaparak güzel bir iş yaptı.

Sebil ile muvakkithane zeyn etmiş cenahaynın
Bu himmet eylemez mi Zü’l-cenahayn olduğun imâ
Okunsun Fatiha ruh-ı mukaddeslerine pirin
Cenab-ı hacı Şeyh Seyyid Ali mürşid-i dil-derya

Sebil ve muvakkithane iki tarafı süslemiş

Bu yardım etmez mi iki kanatlı olduğunu göstermeye
Pirin mukaddeslerine fatiha okunsun

Derya gönüllü mürşit Hacı Şehy Seyyid Ali’ye.

Bu hayratın delili Şeyh Mehmed Sadüddin oldu
Kim oldur post-nişin-i dergah-ı Bâlâ-yı Dilâra
Şehid-i Kerbelâ aşkıma cari selsebil âbın
Kim içse bu duayı eylesin baisesine ifa

Bu hayır için yapılan eserin kılavuzu Şeyh Mehmed Sadüddin oldu

O ki, gönül süsleyen Bala dergahının postnişinidir

Kerbela şehidi aşkına akan tatlı suyu

Kim içse vesile olana bu duayı eylesin:

Revan-ı şeyh-i merhumu idüp müstağrak-ı rahmet
Muammer eylesün baiseslerin de Rabb-i bi hemtâ
Kalender kaldırıp yed Sûy-ı Hakka yaz bu tarihi
Su iç mâ-i hayatın aynıdır bu çeşme-i Bâlâ”

Vefat eden merhum şeyhe rahmet duası edip

Eşi benzeri olmayan Allah, uzun ömürlü eylesin vesile olanları

Hakikat adamı, elini Hak yönüne kaldır ve bu tarihi yaz

Su iç, bu Bala çeşmesi hayat suyunun aynısıdır.

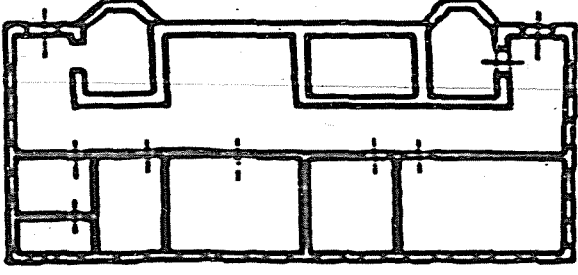
1309 nemekahü’l-fakir el-dâi

Ali Rıza Üsküdari

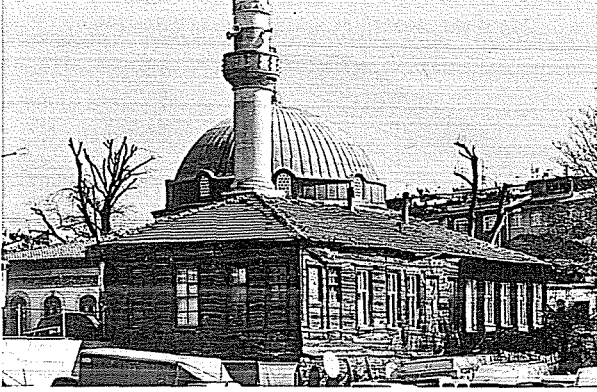
İfadeleri yer almaktadır (Hattatoğlu, Vakıflar Dergisi, 1958)

Sebil- çeşme-muvakkithane yapısının arka kısmında, bir koridora açılan 3 oda ve bir tuvaletten oluşan bölüm bulunmaktadır (Plan 10). Odaların daha önce tekkeye gelen

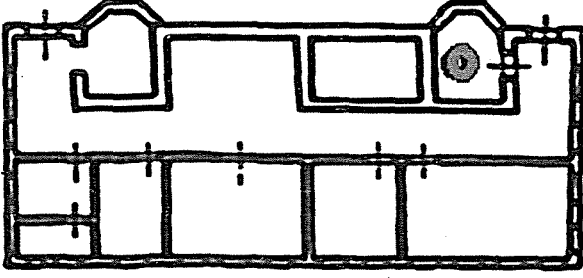
TEKKE MASLAĞI SOK.

Plan 10. Yapı Grubunun Planı, Hattatoğlu, 1958.

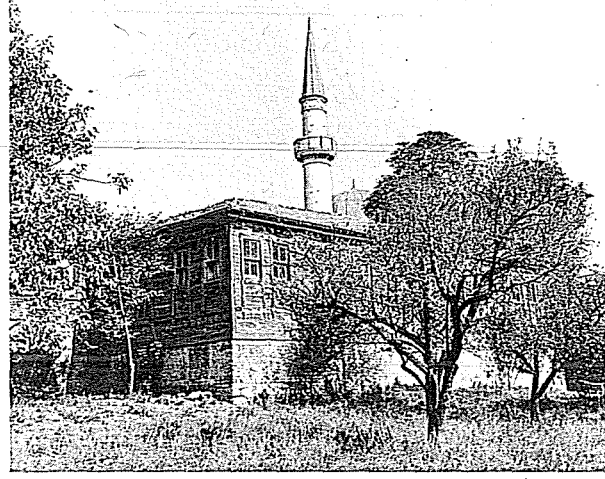
Fotoğraf 24. Müştemilat binası (Böl. Müd. Arşivi, 1951 öncesi)

Plan 11. Çeşmenin yeri

misafirlerin ağırlamak üzere yapılmış bir misafırhane olabileceği düşünülmektedir. (Fotoğraf 24-25) (Tanman, 1994). Binanın, sadece zemin kat kotunda, sebilin arka tarafında kalan bölümü kullanılmaktadır. Yapı oldukça bakımsız durumda olup, aşağıda yer alan plan şemasında görülen mekân düzeni bozulmuş, 2 odalı hale getirilmiştir. Yapının arka kısmı ise oldukça sade bir tasarıma sahiptir. Ahşap kaplı arka ve yan cephelerde, dikdörtgen pencereler mevcuttur.

Halen Vakıflar Bölge Müdürlüğüne kiraya verilen ve konut amaçlı kullanılan yapının içinde, sebil tarafındaki kapıdan girildiğinde, hemen sağa açılan bir kapıdan daha girilmekte ve bu alanda bir çeşme bulunmaktadır. Bu çeşme de, mermer üzerine oyma tekniğiyle yapılmış olup, yapının ön cephesinde bulunan çeşmeyle aynı üslup özellikleri göstermektedir. Bizim araştırdığımız kaynaklarda bahsine rastlayamadığımız çeşmenin cephesinde bir vazodan çıkan yapraklar ve vazoyu taşıyan korint başlıklı sütunceler oldukça detaylı ve kabartmalı olarak işlenmiştir. Sütuncelerin ortasında yuvarlak kemerli bölümün içinde ise perde motifi yer almaktadır. Çeşme özellikleri itibarıyla geç dönem

Fotoğraf 25. Müştemilat binası, 2014.

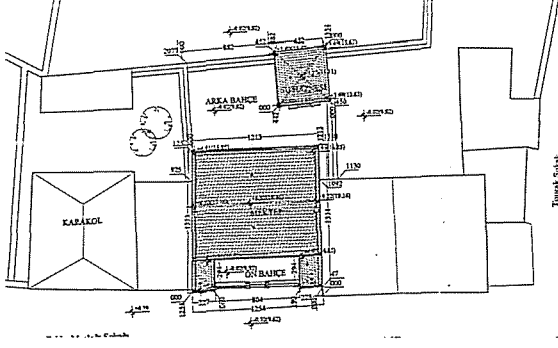
ampir ve rokoko üslubunun özelliklerini gösteren güzel bir örnektir. (Plan 11, Fotoğraf 26).

Perestu Kadın Mektebi

Fatih ilçesinde, 1409 ada, 3 parselde bulunan, İstanbul'un eski mahalle mekteplerinden birisi olarak sayılan mektep binasının da, Perestu Kadınefendi tarafından inşa ettirildiği kayıtlarda yer almaktadır (Hattatoğlu, 1958; Tanman, 1994). Yapı, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 03.03.1967 tarih, 3402 sayılı kararı ile tescil edilmiştir.

Fotoğraf 26. Çeşme

Plan 12. Vaziyet planı (İl Özel İdaresi tarafından hazırlanan ve Koruma Bölge Kurulunun, 01.11.2010 tarih, 1848 sayılı kararı ile onaylı proje)

Mektep U planlı ve iki katlıdır. Yaklaşık 12 mt x 9.50 mt boyutlarında, yaklaşık 120 m² alana sahip yapının giriş kapısı, Tekke Maslağı Sokağına bakan güney cephesindedir. Yapının duvarları moloz taş ve tuğla örgülüdür. Güney cephesi simetrik düzenlenmiştir. Ön cephesinde, iki küçük kütle bulunmakta olup, yine küçük bir bahçeden geçilerek yapıya girilmektedir.

Sade bir cepheye sahip olan yapının ortasında yer alan giriş kapısının iki yanında, birer pencere bulunmaktadır. 1.kat seviyesindeki, dikdörtgen formlu ve taş sövelerle çerçevelenmiş pencereler, aynı düzende yerleştirilmiştir.

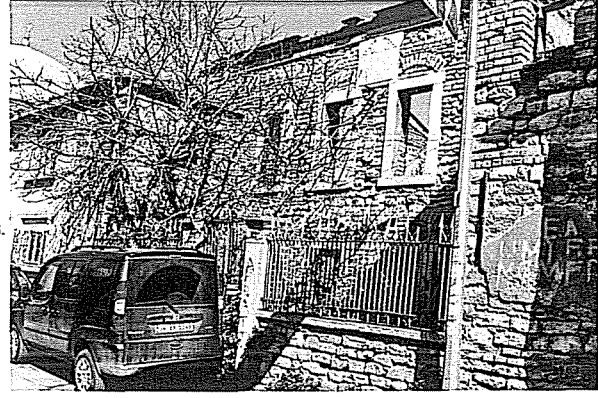
Dikdörtgen söveli kapı ve pencerelerin üzerinde tuğla örgülü basık hafifletme kemeri bulunmaktadır. Pencerelerin üzerinde saçığın altında II. Abdülhamit tuğralı bir kitime yer almaktadır. Cephe saçak silmesiyle sona ermektedir. Cephenin iki yanda öne çıkan kanatları ana kütlede daha alçak tutulmuştur. Bu kısımlarda duvarın alt kesimlerinde tuğla hatıllı alması örgü görülürken, üst kesimler tamamen tuğla örgülüdür. Burada yer alan pencereler basık kemerlidir. Özgönül Aksoy, 1968 tarihli İstanbul Sıbyan Mekteplerini konu alan kitabında mektebin o tarihte hala ilkokulun bir parçası olarak kullanıldığını bahsetmektedir (Fotoğraf 27). Uzun süre okul olarak kullanılan yapı bugün harap durumdadır (fotoğraf 28).

Mektep, İl Özel İdaresi mülkiyetinde iken, İdaremizin talebi üzerine, tapu kaydında yer alan vakıf ilişkisi nedeniyle, Vakıflar Kanunun 30. maddesi gereği, İdaremiz adına tescil edilerek, tapu senedi alınmıştır.

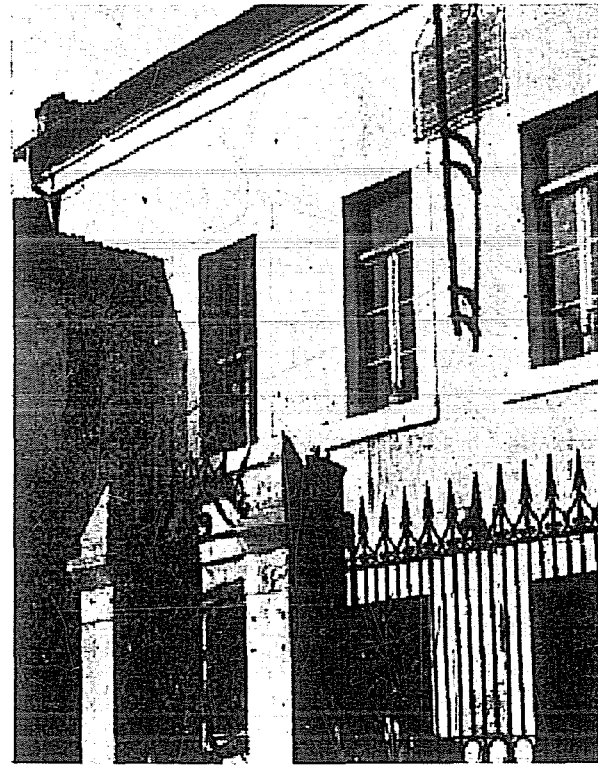
İl Özel İdaresi tarafından hazırlanan röleve, restitüsyon ve restorasyon projeleri, İstanbul Yenileme Alanları Koruma Bölge Kurulunun, 01.11.2010 tarih, 1878 sayılı kararıyla onaylanmış olan yapı, İdaremizce restore edilmek şartıyla, 25.11.2013 tarihinde bir vakfa tahsis edilmiştir.

Sonuç

Balâ Külliyesi bütün olarak değerlendirildiğinde, geç dönem Osmanlı mimarisinin güzel bir örneğini oluşturmaktadır ve bu yönüyle, döneme ait sanatsal tarihi zenginlikleri sergileyen bir müze gibidir.

Fotoğraf 27. Mektebin ön cepheden görünüşü (Aksoy, 1968)

Fotoğraf 28. Mektebin ön cepheden görünüşü, 2014.

Yapı elemanları açısından mimari değeri yüksek olan bu manzume, şehircilik açısından da önemli bir örnektir ve külliye parçalarının birbiriyle ve çevresiyle kurmuş olduğu yakın ilişki dikkati çekmektedir. Bölümler arasında iletişimi sağlayan geçitler, aynı zamanda içinde yer aldığı mahallenin sokaklarını oluşturmuştur. Külliye'nin sahip olduğu bu doku, Osmanlı sosyal hayatında tarikat yapılarının, mahalle ile iç içe geçerek, oraya nasıl entegre olduklarını da göstermektedir. (Tanman;1993-Tanyeli; 2005). Mahalleden kendini soyutlamayan bu anlayışla külliye, mahalleyle birlikte nefes almakta ve mahalle sakinleri açısından oldukça davetkâr görünmektedir.

Bala Külliyesi, Osmanlı Döneminde pek çok yenileme ve onarım geçirmiştir. Cumhuriyet döneminde ise Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1951-52, 1964, 1977-78 ve son olarak 2006 yılında onarım geçirmiştir.

20.yy. ortalarından itibaren gerçekleşen restorasyonlarda, yeniden yapım ve eklerle külliyeinin mevcut yapı ve elemanlarıyla yeni elemanlar harmanlanarak bir arada kullanılmıştır. Restorasyonlarda bu iki unsuru bütünleyen bir anlayış hakimdir.

Bu çalışmanın sonunda, genel bir değerlendirme yaptığımızda, öncelikle mülkiyet bütünlüğünün sağlanması gerektiği düşünülmektedir. Çeşme-sebil-muvakkithane grubunun yer aldığı 1411 ada, 25 parsel, 182 m2 yüzölçümlü olup, Prosto Kadın Vakfı mülkiyetindedir. Hayrat vasıflı taşınmaz, Çeşme-muvakkithane-sebil-şadırvan yapı grubunu içermektedir. Yapı, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 03.03.1967 tarih, 3402 sayılı yazısı ile tescilli eski eserdir. 1411 ada, 31 parsel, 39 m2 yüzölçümlü olup, Fatih Belediye Başkanlığı mülkiyetindedir. 31 parsel, çeşme-muvakkithane-sebil-şadırvan yapı grubunun içinde kalmakta olup, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 03.03.1967 tarih, 3402 sayılı yazısı ile tescil edilen yapı grubu içindedir. İdareimiz tarafından, tapu kaydında vakıf ilişkisi bulunmadığından, 5737 sayılı Vakıflar Kanunun 30. maddesi gereği, Vakfı adına tescil edilememektedir. Bu nedenle, yapı bütünlüğünün sağlanması amacıyla,

yapının belediye mülkiyetinde olan kısmının İdareemizce kamulaştırılması gerekmektedir.

Kamulaştırma işleminin sonuçlanmasından sonra, sebil-muvakkithane-çeşme-misafirhaneden oluşan yapı grubunun en kısa zamanda restore edilmesi, dönem mimari özelliklerini gösteren bu seçkin yapının daha fazla zarar görmeden kurtarılması açısından önem taşımaktadır. Yapı restore edildikten sonra, özellikle bünyesinde bulundurduğu muvakkithane göz önüne alınarak, İstanbul'da bulunan çok sayıda muvakkithaneye rağmen, muvakkithaneleri tanıttıcı bir merkezin olmamasından yola çıkılarak, müze olarak düzenlenebileceği düşünülmektedir. İçerisinde muvakkithaneye has argümanların sergilendiği, saat çeşitlerinin bulunduğu bir zaman müzesi kulağa hoş gelmektedir.

Bala Külliyesinin orijinalinde var olan yaşam alanlarının bugün yitirilmiş olması, 20.yy. başında ulaştığı bütünlüğü ve çevresiyle olan ilişkisini de zedelemiştir. Onarımlar ve eklentiler günümüzdeki kullanımını da olumsuz etkilemektedir. Külliye 20.yy başına ulaştığı haline kavuşturulmalı ve gerek mimari gerekse sanatsal açıdan büyük bir öneme sahip bu yapı topluluğu, vakfedilme amacına uygun şekilde kullanılarak, kaldığı yerden yeniden nefes almaya başlamalıdır.

Kaynakça

Aksoy, Ö., 1968	<i>Osmanlı Devri Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir inceleme</i> , İsmail Akgün Matbaası.
Ayvansarayı, H., 2001	<i>Hadikat'ül Cevami: İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar</i> , İstanbul: İşaret Yayınları.
Ayverdi, E.H.-Göktürk, H., 1955-59	Bala Camii ve Tekke, Türbe, Sebil ve Çeşmeleri. İstanbul Ansiklopedisi, Sayı IV.
Demirel İşli, E., 1998	<i>İstanbul Tekkeleri Mimari Eklentileri ve Restorasyonu</i> , İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
Eldem, S.H., 1976	<i>Türk Bahçeleri</i> . Kültür Bakanlığı Yayınları.
Hattatoğlu M., 1958	İstanbul Silivrikapı'da Topçubaşı Bala Süleyman Ağa Mimari Manzumesi. Vakıflar Dergisi, Sayı 4.
Koçu R.E., 1958	Bala Tekkesi. İstanbul Ansiklopedisi, Cilt IV.
Tanman, B., 1994	Bala Külliyesi. İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 2.
Tanyeli, G., 2005	Bala Süleyman Ağa Camiine İlişkin Tarihsel Araştırma, Mevcut Durumu, Restitüsyon ve Koruma Önerileri Hakkında Teknik Rapor, İTÜ Mimarlık Fakültesi.